O incursiune în patrimoniul arheologic al comunei Gura Râului, jud. Sibiu (II)

Cristian Ioan POPA & Cristinel PLANTOS
1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia
Corresponding author emails: cristian.popa@uab.ro; cristinel.plantos@uab.ro

An Incursion into the Archaeological Heritage of the Gura Râului, Sibiu County (II)

Abstract: If in the first part of the research the archaeological heritage of Gura Râului was presented, on this occasion data are given on the religious buildings from the medieval ("Cuvioasa Paraschiva") and modern („Sts. Archangels Michael and Gabriel") periods, respectively on the disappeared medieval monastery (Schwarzen Klosters). The presentation of the medieval, pre-modern and modern heritage of Gura Râului revealed a different potential from the one found by classification. On the one hand, the well known one, of which the "old church" is not missing, on the other hand, a known but ignored heritage. Particular attention is drawn to the two 18th-century objectives whose existence, although proven, has not aroused sufficient interest or a coherent effort to map, classify and protect them: the stone quarry and the Gura Râului - Sibiu navigable canal, part of a project dating from 1702-1703. Their identification in the field, aerial photographic documentation and cartographic recovery of the period have been the preoccupations of the last years, materialized in this article.

Keywords: Gura Râului, medieval church, stone quarry, navigable canal, technical heritage.

Citation suggestion: Popa, Cristian Ioan and Plantos, Cristinel. "O incursiune în patrimoniul arheologic al comunei Gura Râului, jud. Sibiu (II)." *Transilvania*, no. 9 (2024): 84-96.
https://doi.org/10.51391/trva.2024.09.09

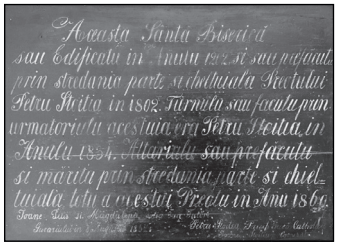
Introducere
În numărul 9 din anul 2023 al revistei *Transilvania* am oferit publicului larg prima parte a unui studiu privitor la patrimoniul arheologic al comunei Gura Râului (jud. Sibiu).[1] Cu acel prilej aduceam în atenție noi puncte de interes arheologic, ce veneau să arunce o altă lumină asupra locuirilor umane în acest areal, ce coboară până în preistorie, dar anunțam și continuarea prezentării cercetării, dedicată patrimoniului medieval, premodern și modern. Această ultimă parte o dedicăm, prin urmare, edificiului bisericii „Cuvioasa Paraschiva", (în proximitatea căreia în anul 2023 s-a realizat și un diagnostic arheologic), dar și unui patrimoniu ignorat, al canalului ce lega Gura Râului de Sibiu, necesar transportării pietrei din cariera utilizată de sibieni acum 300 de ani. Reamintim că teritoriul coumnei Gura Râului (Guraró, Auendorf, Gurarou) se desfășoară la poalele nordice ale Munților Cindrelului, într-o zonă de deal și munte, cu un hotar alungit ce cuprinde și o zonă de câmpie. Această așezare geografică și-a pus amprenta asupra tipurilor de locuire și activități dar și asupra patrimoniului, parte moștenit până azi.

I. Bisericile satului
I.1. Gura Râului-*Biserica Cuvioasa Paraschiva* [cod RAN 143815.02: Biserica Cuvioasa Paraschiva din Gura Râului; cod LMI SB-II-m-B-12397: Biserica „Cuvioasa Paraschiva"-Biserica Mică]. Singurul monument/sit din localitate cuprins în prezent atât în LMI cât şi în RAN este „Biserica veche", cum o numesc localnicii. Lăcaşul, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva", aparținând cultului ortodox, se află pe o

1. Cristian Ioan Popa, Cristinel Plantos. „O incursiune în patrimoniul arheologic al comunei Gura Râului, județul Sibiu (I)", *Transilvania*, nr. 9 (2023): 86–96.

terasă mai înaltă, la răscrucea dintre *Uliţa Mare* cu *Gărdurelele* (str. Principală, nr. 220). Edificiul este de zid şi însumează o suprafaţă de 95 m^2, fiind format dintr-o navă alungită, cu dimensiunile de 6 x 4,25-4,45 m^2, uşor mai lărgită spre altar, cu câte trei goluri de ferestre pe laturile de nord şi sud. Altarul este decroşat, mai mare decât nava, şi are o formă poligonală, cu cinci laturi. Spre vest a fost ridicat turnul clopotniţă, azi acoperit cu ţiglă. Remarcăm deviaţia destul de mare a bisericii de la axul est-vest (fig. 4). Vechimea edificiului este incertă. Conform pisaniei pusă în anul 1869[3], biserica ar fi fost zidită în anul 1202[4], însă nicio sursă documentară nu o confirmă. Iată şi pisania, copiată direct după originalul păstrat azi în altarul bisericii[5] (fig. 1):

„Aceasta Sântă Biserică sau Edificatu in Anulu 1202 şi sau prefăcutu prin stredania parte şi cheltuiala Preotului Petru Stoitia in 1802. Turnulu sau facutu prin urmatoriulu acestuia 'era Petru Stoitia in Anulu 1834. Altariulu sau prefăcutu şi măritu prin stredania parte şi chieltuiala totu a acestui Preotu în Anu 1869. Ioane Piso şi Magdalena soţia sua Tutori// Gurariului in 8 Augustu 1869// Petru Stoitia Paroh Greco Catholicu Ioane Stoitia cooperatore"

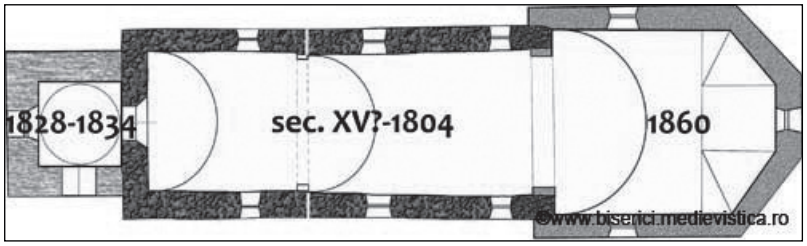

Fig. 1. Pisania bisericii „Cuvioasa Paraschiva" din Gura Râului, din anul 1869 (foto 2023)
Fig. 2. Planul bisericii ortodoxe „Cuvioasa Paraschiva" din Gura Râului (după www.medievistica.ro)

Marius Porumb consideră că biserica a fost construită, probabil, în secolul al XVI-lea, din vechiul edificiu păstrându-se naosul şi pronaosul[6]. După alte informaţii, care credem că au la bază, parţial, tot pisania din interior, biserica s-ar fi construit în anul 1802, pe locul unei biserici mai vechi din lemn[7]. Din planul postat, în trecut, pe site-ul www.medievistica.ro[8] (fig. 2), se sugerează posibilitatea ca la origine actuala navă să fie medievală, fiind datată cu probabilitate în secolul al XV-lea, cu alte lucrări la altar încheiate în anul 1804, prin adăugarea de elemente noi (altar, turn) în veacul al XIX-lea (altarul la 1860 iar turnul clopotniţă între anii 1828-1834)[9]. Potrivit celor consemnate în anul 1896 de către preotul Ioachim Muntean, se pare bazate pe date mult mai concrete, recuperate din arhivă, între 1828-1830 s-ar fi ridicat turnul clopotniţă, iar la 1860 altarul s-ar fi înnoit, cu suma pentru materiale de 671 fl. şi 29 cr. v.a.[10]. Acelaşi preot observa că sătenii ortodocşi din Gura Râului nu ar fi avut biserică între anii 1700 şi 1767, „ci cel mult vreo capelă provisorie, pe când cei greco-catolici aveau acum biserica cea veche"[11], cu referire la acest monument istoric. De altfel, ştim că biserica a trecut în secolul al XVIII-lea, pe rând, de la uniţi la ortodocşi şi invers; în anul 1759 avem ştire, de pildă, că a fost luată de ortodocşi[12]. Tot la mijlocul

2. Ileana Burnichioiu, *Biserica ortodoxă Cuv. Paraschiva din Gura Râului (Auendorf, Guraró). Secolele XV?-XIX* (Mss., 2010), 1.
3. Pisania este reprodusă şi la Marius Porumb, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII-XVIII* (Bucureşti: Editura Academiei Române, 1998), 152; Dumitru I. Arsenie, *Gura Rîului. Sat din Mărginime* (Sibiu: Editura Universităţii Lucian Blaga, 2000), 12. Însă este copiată parţial sau greşit în privinţa anului redactării ei.
4. Ioachim Muntean, *Monografia economico-culturală a comunei Gurarîului* (Sibiu: Tiparul Institutului Tipografic, 1896), 155; Arsenie, *Gura Rîului*, 12, 77.
5. Mulţumim protopopului Teodor Damian, paroh al bisericii, pentru amabilitatea de a ne facilita accesul la pisanie şi la alte informaţii privitoare la edificiu.
6. Porumb, *Dicţionar*, 52.
7. *Civilizaţia apei în Gura Rîului: micromonografie pentru încurajarea turismului* (Sibiu: Casa de Presă şi Editură Tribuna, 2015), 14.
8. La momentul de faţă, site-ul nu mai este activ, fiind dezactivat.
9. http://www.medievistica.ro/biserici/obiective/gura-raului/index.html.
10. Muntean, *Monografia*, 156.
11. Muntean, *Monografia*, 155; vezi şi Arsenie, *Gura Rîului*, 76.
12. Greta Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler şi enoriaşi (1697-1782)* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2004), 257.

aceluiaşi veac sunt amintite împreună parohiile greco-catolice din Poplaca, Gura Râului, Orlat şi Săcel, însă doar în dreptul bisericii de la Poplaca se spunea că era foarte veche, neştiindu-se când s-a ridicat[13], restul, înțelegându-se de la sine că ar fi de dată mai recentă. Din aceeaşi perioadă aflăm şi că biserica nu avea nici un fel de terenuri[14], lucru reconfirmat la 1850[15]. Devenită neîncăpătoare după jumătatea secolului al XIX-lea, comunitatea hotărăşte construirea unei alte biserici, ridicată la 1887 în vecinătate, spre piața centrală[16].

Materialul de construcție, vizibil la exteriorul navei, a fost piatra locală și cărămida. Printre cele vizibile, unele cărămizi, prin dimensiuni și textură, sunt medievale sau chiar mai vechi, degresantul cu fine pietricele albe sugerând chiar o posibilă proveniență romană (fig. 6).

La exterior, edificiul conservă panouri picturale murale, puse în evidență și restaurate în cursul anului 2008[17]. Diferențele, destul de evidente, de compoziție, culoare și tematică, sugerează etape diferite în zugrăvirea lor. Pe latura nordică se conservă o pictură murală, executată în trei firide speciale, cu imaginile „Sfintei Cuvioasa Paraschiva", „Sfinții Apostoli Petru și Pavel" și „Sfântul Ierarh Nicolae" (fig. 10). Pictura s-a realizat până sub cornișă și este ornamentată cu motive vegetale și geometrice (fig. 9). Datarea icoanelor este precisă, fiind cuprinsă în textul scris în chirilică ce le însoțește – 1804 – astfel încât trebuie corijată datarea acestora, plasată de unii autori în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[18].

Pe latura sudică, în schimb, fragmentele picturii murale se dovedesc a fi mult mai vechi. O primă apreciere este de făcut în legătură cu o scenă a „Răstignirii lui Iisus", pe jumătate acoperită la 1860 prin construirea altarului (fig. 8). Deci, scena este anterioară însă vechimea ei este greu de precizat, mai cu seamă în condițiile în care la restaurarea din anul 2008 s-a ajustat și completat cu părțile lipsă. Din pictura originală se păstra doar partea inferioară a crucii și un fragment din silueta Fecioarei Maria. Cu toate aceste neajunsuri, scena a fost încadrată în stilul postbizantin și datată, cu probabilitate, în secolul al XVII-lea[19] însă nu a fost exclusă și o posibilă datare medievală a sa[20]. Atrag atenția, prin compoziția lor aparte, resturile unei picturi de pe mijlocul navei. Astfel, se mai distinge o friză în zigzag, de culoare roșie-sângerie și neagră, pictate cam la jumătatea înălțimii edificiului, între cele două ferestre dinspre altar. Între fereastră și turn se conservă frânturi dintr-o pictură *al secco* în care se disting unele volute (pline sau doar cu contur) de culoare neagră[21], precum și un motiv fitomorf, probabil un brad, pictat cu aceeași culoare, alături de care apare o mică sferă plină, identică cu cea care marchează limita frizei în zigzag (fig. 7). Acest ultim mic amănunt ne determină să conchidem că picturile sunt contemporane. Desigur, este greu de deslușit tema compoziției însă subliniem insolitul ei pentru decorul pictural al unei biserici. După aspectul său, apreciem că pictura s-ar putea data în perioada Renașterii transilvănene (secolul al XVII-lea?). Așa cum deja anticipam, cel mai probabil, scena „Răstignirii lui Iisus", aflată pe aceeași latură, face parte dintr-un alt proiect pictural și există toate indiciile să fie considerată mai veche.

În interior, naosul păstrează vechea zestre picturală în frescă, (acoperită de mai multe straturi de var), realizată de către un zugrav rămas anonim. În cadrul acesteia se disting scenele cu sfinții militari, prezente pe ambii pereți ai navei, ale căror nume au fost scrise cu caractere chirilice (fig. 11-12). Datarea picturii este incertă. Dacă Marius Porumb crede că ea s-ar fi executat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea[22], preotul Ioachim Muntean relatează, în schimb, că în anul 1811 biserica s-a rezugrăvit cu 200 fl.[23] astfel încât, fiind vorba de suprafețe mari picturale, este posibil ca, în fapt, această pictură să fie cu un secol mai recentă, datând deci de la începutul secolului al XIX-lea. Alt strat pictural s-a realizat în cursul secolului al XX-lea, acoperind părți din turn, navă și altar, ultimul aproape în întregime.

13. Miron, *Biserica greco-catolică*, 337.
14. Miron, *Biserica greco-catolică*, 373. Preoții uniți din Gura Râului erau, la 1755, Coman, Iuon şi Arsenie, dar rezidau şi preoții Constandin, Şerban şi Iacob (Miron, *Biserica greco-catolică*, 424).
15. Ciprian Ghișa, *Episcopia greco-catolică de Făgăraș în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni 1832-1850*, vol. I (Cluj-Napoca: Argonaut, 2008), 205, 207–208, nota 109.
16. Muntean, *Monografia*, 5.
17. La baza unei firide pictate pe latura nordică se poate distinge semnătura şi datarea restauratorului „Restaurat Liviu '08".
18. Porumb, *Dicționar*, 152.
19. Porumb, *Dicționar*, 152.
20. Burnichioiu, *Biserica*, 1.
21. Una dintre volutele mai bine conturate lasă impresia unei cifre („6") (Burnichioiu, *Biserica*, 1-2), însă credem că asemănarea este doar întâmplătoare.
22. Porumb, *Dicționar*, 152.
23. Muntean, *Monografia*, 156; Arsenie, *Gura Rîului*, 77.

În pronaos atrage atenția, prin modul aparte al execuției, un panou de pe latura sudică a navei cu scena „Sfânta Maria Egipteanca împărtășită de Preotul Zosima", reprezentată ca o pustnică, cu bustul gol, înfășurată doar de la brâu în jos cu mantia pe care i-a aruncat-o Sf. Zosima (fig. 5). Locul ales pentru pictură este cel consacrat sfintei, situat la trecerea dinspre pronaos în naos, elocvent exprimată în relație intimă între iconografie și arhitectură, de pildă, prin imaginea sfintei pe portalurile de trecere, în bisericile medievale moldave[24]. Scena din biserica de la Gura Râului, rar abordată în istoriografie, o găsim menționată la Maria Streza care a interpretat-o ca reflectând condiția eremitică a sfintei și o încadra în intervalul cuprins între sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, prilej cu care oferă și date statistice, ce relevă prezența Sf. Maria Egipteanca în pictura murală a nouă biserici sibiene[25]. Prin maniera sa de execuție, pictura se detașează, în opinia noastră, ca fiind cea mai veche, putând fi legată, mai degrabă, de bănuita fază medievală târzie a edificiului (sec. XV-XVI?). O fotografie de la începutul secolului XX indică peisajul zonei monumentului: o parcelă destul de generoasă în care se distinge doar silueta bisericii (fără alte detalii față de cele actuale), delimitată spre nord printr-un gard de terenul şcolii săteşti, lipsind orice altă construcție în acest perimetru (fig. 3).

Fig. 3. Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva" şi parcela sa din Gura Râului – detaliu dintr-o fotografie de la începutul secolului XX. **Fig. 4.** Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva" din Gura Râului (foto 2019). **Fig. 5.** Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva" din Gura Râului. Panou pictural interior, de pe latura sudică a navei (probabil sec. XV-XVI), cu scena *Împărtăşirea Sf. Maria Egipteanca* (foto 2023)

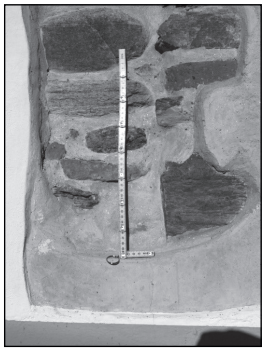
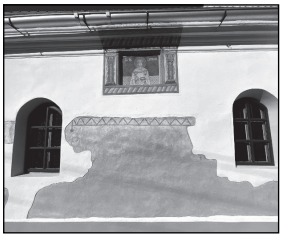
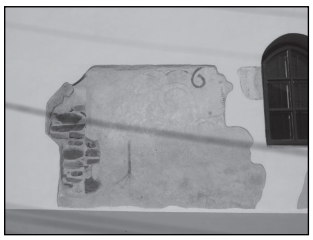

Fig. 6. Materiale de construcție din zidăria navei bisericii (foto 2019) (1) şi vedere parțială cu latura sudică a bisericii şi zona cu picturi murale (foto 2023) (2)

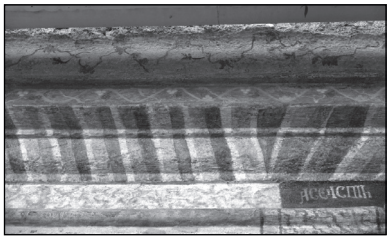

Fig. 7. Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva" din Gura Râului. Pictură murală exterioară de pe latura sudică (foto 2019). **Fig. 8.** Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva" din Gura Râului. Pictură murală exterioară de pe latura sudică cu scena Răstignirii (foto 2019). **Fig. 9.** Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva" din Gura Râului. Detaliu cu pictura de pe cornişa laturii nordice (foto 2019)

24. Vezi Ancuța-Maria Ilie, „Zonele de intrare și trecere în spațiul sacru al bisericii. Teme iconografice", *Transilvania* 4 (2019): 59-60, fig. 6.

25. Vezi o mențiune la Maria Streza (Modi), *Cele trei paradigme feminine ale iconografiei creștine. Condiția feminității exprimată în decorul mural al bisericilor ortodoxe din județul Sibiu (sfârșit de secol XVIII și început de XIX)*, rezumatul tezei de doctorat (Cluj-Napoca, 2019), 6, 13-14.

Fig. 10. Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva” din Gura Râului. Panourile picturale de pe latura nordică, din anul 1804 (restaurare anul 2008) (foto 2019).

Fig. 11. Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva” din Gura Râului. Panouri picturale cu sfinții militari (1811?) (foto 2019).

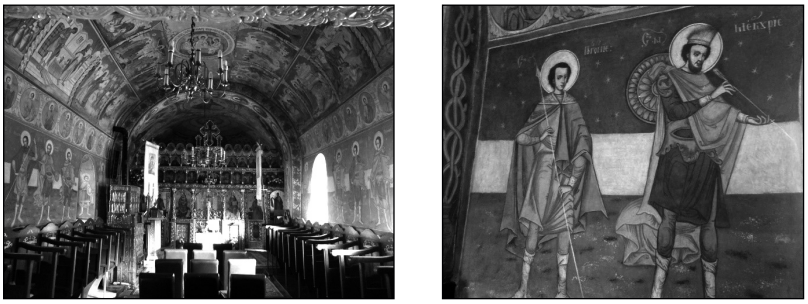

Fig. 12. Biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva” din Gura Râului. Detaliu cu pictura din anul 1811 (?) (1) şi imagine de ansamblu din interior (2) (foto 2019)

Există indicii, prin urmare, care susțin plasarea începuturilor bisericii „Cuvioasa Paraschiva” din Gura Râului la finele Evului Mediu (sec. XV-XVI), răstimp din care se păstrează cel puțin o parte a navei, pe latura sudică. Materialul de construcție a fost piatra locală de carieră şi cărămida. Pictura interioară cu scena *Sfintei Maria Egipteanca* o legăm de începuturile probabile ale edificiului, posibil contemporane scenei *Răstignirii*. Pictura cu aspect laic, de pe latura sudică, se poate data în epoca Renaşterii transilvănene (sec. XVII). Intervențiile ulterioare, din secolul al XIX-lea, au vizat modificări esențiale (un nou altar şi un nou turn clopotniță) la care se adaugă zugrăvirea, în anul 1811, a vechii picturi interioare.

În sprijinul datelor medievale ce vizează satul în secolul al XV-lea aducem şi un document ce datează din anul 1476 care se referă la eliberarea condiționată a românilor Nanu Borbath (Nanu Bărbat), Tattul Becza (Tatu Bețа), Dragan (Drăgan) şi Ireann (Irean) din *Awendorff* (Gura Râului), precum și a lui Iwgaschann (Iugășan) și Thoma Czemerman (Toma Țemerman) *de villa Wlachicali villanorum de insula Christiana*[26]. Informația este importantă în subiectul de față întrucât îi amintește și pe preoții Iacob și Petre din *Awendorff* iar forma de *popa*, sub care apar menționați[27], ne oferă convingerea că

26. Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad Gündisch, Gernot Nussbächer, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VII (1474-1486) (București: Editura Academiei Române, 1991), 85. Identificarea cu Gura Râului o întâlnim şi la Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen* Band I (Hermannstadt: Monumenta Verlag; Heidelberg: Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde e.V., 1998), 30; *Insula Christiana* era denumirea medievală a localității Cristian (jud. Sibiu).
27. *Urkundenbuch* VII, 86, doc. nr. 4104.

se referă la preoții români ortodocși ai satului Gura Râului care ar fi putut oficia chiar în acest lăcaș. O altă informație, publicată de A. Berger în anul 1894, face referire la un recensământ din anul 1488 unde apare și localitatea *Bleschdorff (Awer Blessdorf)*, sat în care locuiau 33 de oaspeți, o casă fiind părăsită[28]. Satul a fost asimilat de către H. Fabini cu Gura Râului[29] deși nu excludem ca acesta să fie Idișul medieval, (numit în săsește *Beleschdorff*). În cursul secolului al XVI-lea, fără o datare mai precisă, satul apare pentru prima oară cu denumirea românească actuală, în forma *Gura Roüül*[30]. Ulterior, la 1611 satul se numea *Guraro*, un mai târziu, la 1612, apărând din nou sub numele german de *Auendorf*[31].

În secolul al XVIII-lea, biserica este cert atestată atât prin documente scrise cât şi cartografice. Dacă la 1702 o hartă ilustrează un singur edificiu, cu certitudine cel al „bisericii vechi" (fig. 18/1), la mijlocul aceluiași veac se cunosc deja parcelele pe care apar ambele lăcașuri de cult ale satului, așa cum sunt ele consemnate pe prima ridicare topografică militară austriacă a Transilvaniei (1769-1773). Gura Râului avea atunci două bisericuțe din piatră. Cea nordică se poate identifica cu vechiul edificiu al bisericii cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil" în timp ce al doilea edificiu se află exact pe amplasamentul actualei biserici „Cuvioasa Paraschiva" (fig. 18/2).

Un sondaj arheologic efectuat în toamna anului 2023[32], la nord de edificiul bisericii, a permis cunoașterea stratigrafiei parcelei în acest sector (fig. 13, 17). Astfel, s-a constatat că terenul, aflat la o cotă inferioară celei pe care se află monumentul, nu a fost utilizat pentru înmormântări și nici nu conținea resturile unor structuri. Singurul complex identificat, o groapă de var contemporană (fig. 14), ce datează de la începutul secolului trecut, transformată în groapă de deșeuri, indică utilizarea terenului în diverse activități constructive și de reparații. Inventarul recuperat ilustrează resturi, probabil, în relație cu vesela și obiectele utilizate de muncitori (vase ceramice smălțuite, farfurii din porțelan, sticle, vase din tablă smălțuite) (fig. 15/C), potcoave de cai și boi, alături de alte artefacte metalice (fig. 15/A)[33]. În groapă au fost găsite însă și oase umane (fig. 16) și cuie forjate folosite la închiderea sicrielor (fig. 15/A, 6), cel mai probabil antrenate din pământul săpat cu prilejul gropii. Stratigrafia depunerilor din vecinătatea acestei gropii (fig. 13-14) indică, între adâncimile – 0,25-0,30 m și – 1,60 m, un sol de culoare maroniu-gălbuie (aflat deasupra solului steril) format din pământ rezultat probabil în urma unei amenajări mai recente, în care au ajuns întâmplător oase umane, precum și materiale de construcție (cărămizi, țigle, olane) fragmentate (fig. 15/B). Prezența lor atât în acest nivel cât și în groapă o punem pe seama resturilor aruncate fie din săparea unor gropi de morminte vechi în jurul bisericii fie ca resturi rezultate în urma unor șantiere ale edificiului. Prin urmare, existența unor înmormântări în arealul bisericii este certă doar că localizarea va trebui precizată cu alt prilej. Cum între terenul investigat arheologic și terasa pe care s-a ridicat biserica există o diferență de nivel semnificativă, de cca. 2-3 m, apreciem că vechile morminte s-au practicat doar în zona cea mai înaltă a parcelei, cea cu edificiul.

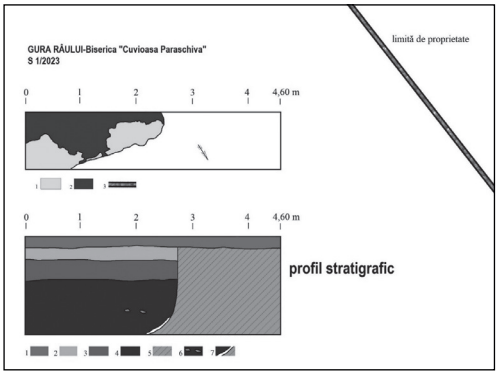

Fig. 13. Gura Râului-Biserica „Cuvioasa Paraschiva" –imagini cu sondajul S1/2023 şi groapa de var Cx 1. **Fig. 14.**

28. Albert Berger, „Volkszählung in den 7 und 2 Stühlen, im Bistritzer und Kronstädter Distrikte vom Ende des XV. und Anfang des XVI. Jahrhunderts", *Korrespondentzblatt* XVII/6 (1894): 49-59, 54.
29. Fabini, *Atlas*, 30.
30. http://arhivamedievala.ro/.
31. Fabini, *Atlas*, 30.
32. Cercetări efectuate de către CNM ASTRA din Sibiu, responsabil cercetare – dr. Cristinel Plantos.
33. Un indiciu în acest sens ni-l oferă sigla firmei „Ditmar Urbach" pe un porțelan produs în Cehoslovacia (cu ştampila „Made in Czechoslovakia") (fig. 15/2), ce poate fi datat ulterior anului 1918, dar şi prezența unor recipiente din sticlă cu marca în limba maghiară (fig. 15/1), aflate încă în uz în perioada umplerii gropii.

Gura Râului-*Biserica „Cuvioasa Paraschiva”*. Planul S1/2023 şi profilul stratigrafic al S 1/2023, cu groapa Cx 1/2023: 1 – strat vegetal; 2-4 – nivele de umplutură ale gropii Cx 1; 5 – nivel de pământ deranjat; 6 – piatră de râu; 7 – nivel de var; 8 – steril arheologic

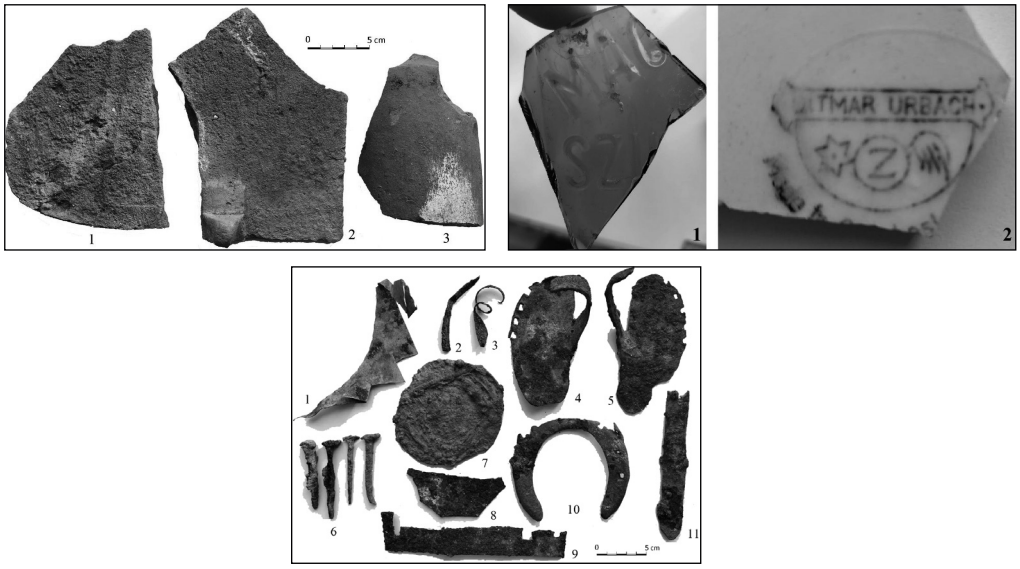

Fig. 15. Gura Râului-*Biserica „Cuvioasa Paraschiva”*. Cultură materiale recuperată din groapa contemporană: piese din fier (A), materiale de construcție (B), recipient din sticlă şi farfurie din porțelan, cu mărcile de producție (C)

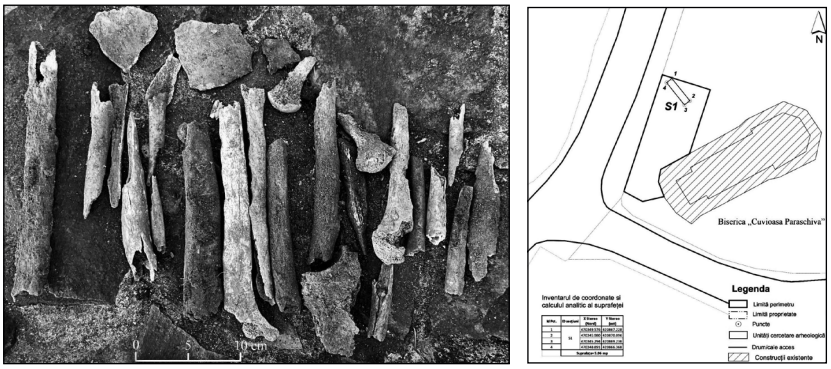

Fig. 16. Gura Râului-*Biserica „Cuvioasa Paraschiva”*. Oase umane provenite din morminte deranjate găsite în sondajul arheologic din 2023. **Fig. 17.** Plan de situație, cu biserica ortodoxă „Cuvioasa Paraschiva” şi plasarea diagnosticului arheologic din anul 2023

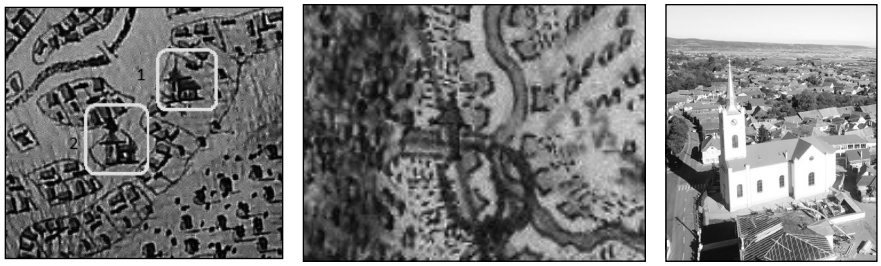

Fig. 18. „Biserica veche” pe o hartă din anul 1702 (1) şi cele două lăcaşe de cult cartate la Gura Râului e o harta iosefină (1769-1773) (2). **Fig. 19.** Gura Râului-*Biserica ortodoxă „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”* (aerofotografie 2023)

I.2. Gura Râului-Biserica *„Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”*

Cel de-al doilea edificiu religios al comunei domină latura estică a pieței localității (fig. 19-20). Cu toate că nu este clasată ca monument, biserica şi amplasamentul acesteia au o istorie care obligă la o aplecare mai serioasă asupra subiectului, întrucât, după cum vom vedea, constatăm suprapunerea a

cel puțin trei nivele de edificare ale lăcaşului. Începuturile se leagă de o veche biserică ortodoxă, inițial construită din lemn[34]. Fără a ști când aceasta s-a ridicat, cunoaştem doar când ea a fost înlocuită, în contextul noilor politici confesionale imperiale, prin zidirea unei biserici din piatră, între anii 1763 şi 1767. În condițiile în care biserica „mică" sau „veche" aparținea greco-catolicilor din sat, noua ctitorire era destinată comunității ortodoxe, aflată atunci sub păstorirea preotului Popa Ştefan Şerban (Arsenie). Edificiul a fost construit de zidarii Johann Roth și Tobias Lammer din Sibiu și datorită contractului păstrat, (datat 9 iulie 1763), îi cunoaștem unele detalii: corul, nava, o tindă şi o uşă la intrare, toate boltite. Încheierea lucrărilor s-a realizat în 3 iunie 1767[35] în condițiile în care, în anul respectiv, ni se spune că satul beneficia până atunci de o singură biserică și trei preoți uniți[36]. Zugrăvirea sa interioară a fost realizată peste doi ani, în 1769, iar cea exterioară în 1773. Mult mai târziu, în 1799, s-a zidit și turnul clopotniță. În anul 1802 biserica primește un zid împrejmuitor al curții, realizat din cărămidă. Cu toate investițiile amintite, edificiul nu a fost trainic, rezistând doar un secol, întrucât în anul 1885 îl aflăm în ruină, fiind necesară scoaterea sa din funcțiune, iar peste un an demolat. Pe același amplasament, dar cu o planimetrie mult mai generoasă, a urmat a treia edificare, prin construirea impozantului edificiu actual, sfințit în 1887[37].

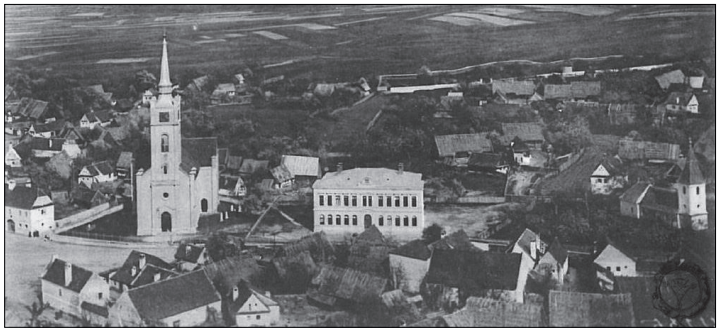

Fig. 20. Cele două lăcașe de cult din Gura Râului, (în stânga edificiul ridicat în 1887 iar în mijloc şcoala) – vedere de la începutul secolului XX. **Fig. 21.** Aerofotografie cu trama stradală şi parcelarul zonei centrale a satului Gura Râului - în mijloc Biserica „Cuvioasa Paraschiva"

II. *Mănăstirea Neagră (Schwarzen Klosters)*

Într-un document din anul 1558, păstrat în arhivele sibiene, se face referire la construcția unei *Mănăstiri Negre* (în original *Schwarzen Klosters*), plasată la Gura Râului[38]. Adrian A. Rusu apreciază că mențiunea documentară trebuie interpretată în funcție de realitățile istorice, cele puțin cunoscute, ale localității. La acea dată, satul era unul românesc iar sașii făcuseră trecerea la Reformă. Din această perspectivă, mănăstirea nu putea fi decât una ortodoxă. Ulterior documentului mai sus amintit, nu se mai cunosc alte informații despre acest lăcaș[39]. Datele istorice cunoscute privitoare la Gura Râului, (prezentate mai sus, în dreptul bisericii „Cuvioasa Paraschiva"), nu pot fi relaționate în nici un fel cu această mănăstire. Rămâne de verificat, ca posibilă ipoteză de lucru, dacă nu cumva vechea fază a bisericii cu hramul „Cuvioasa Paraschiva" să fie aceeași cu a *Mănăstirii Negre*, deci să fi funcționat pe același plasament. După cum i-ar sugera numele, lăcașul se poate să fi trecut printr-un incendiu, asemenea *Bisericii Negre* brașovene.

Informații despre vechi biserici, mănăstiri sau cimitire, căutate de noi în vechile monografii sau în tradiția locului, deși indică existența lor, nu lămuresc posibila lor relație cu mănăstirea dispărută. Un

34. Porumb, *Dicționar*, 152.

35. Muntean, *Monografia*, 157-161, 172; Arsenie, *Gura Rîului*, 77, 79.

36. Daniel Dumitran, Ana Dumitran, Florean Adrian Laslo (ed.), *„...virtuti decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...". Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767* (Alba Iulia: Editura Altip, 2009), 174, 251.

37. Muntean, *Monografia*, 157-161, 172; Arsenie, *Gura Rîului*, 77, 79, unde autorul publică un document emis de Andrei Şaguna la 18 septembrie 1855, în care „dă comunei bisericești din Gura Rîului binecuvântarea arhierească, ca din cauza îngustimii şi a stării ruinoase, actuala veche biserică să se rupă jos şi să se zidească alta nouă".

38. Fabini, *Atlas*, 30.

39. Adrian A. Rusu (coordonator), *Dicționarul* mănăstirilor din Transilvania, Banat, *Crișana* şi *Maramureș* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000), 146; vezi şi Sabin A. Luca, Zeno K. Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu* (Sibiu: Editura Economică, 2003), 107, nr. 99.

cimitir ar existat, totuși, în secolul al XIX-lea pe *Calea Scofinoasă*, urmat de un alt cimitir, dezafectat și el înainte de 1896, în locul numit *La Cruce / La Morminte*. Locuitorii din partea de sus a satului, („gălișenii"), aveau o veche progadie *Pe Vale*, lângă grădina lui Toader Cioran, informația corespunzând, deasemenea, tot pentru secolul al XIX-lea[40]. Toponimia veche nu ne ajută nici ea prea mult, cu toate că numele de locuri cu adjectivul „negru" sunt întâlnite și consemnate în Gura Râului încă din același veac. Însă, relaționarea lor cu mult căutată *Mănăstire Neagră* sunt aproape imposibil de făcut. Astfel, avem o *Baltă-neagră*, în *Câmpul cel Mare* al satului[41] și o *Fântână Neagră*, sub *Vf. Curmătura* (1439 m), în zona montană. La 1896 sunt atestate prima dată, în zona înaltă a satului, toponimele *Călugărul* şi *Părău Călugărului*, atribuite unui deal, respectiv unui pârâu[42], pe cursul superior al *Văii Lupului*, la sud-est de sat.

III.1. *Canalul navigabil pentru transportul pietrei de carieră de la Gura Râului şi Răşinari (1702-1703)*

În anul 1702 au început lucrările pentru construirea unui canal navigabil între Gura Râului şi Sibiu, lung de 13 km şi lat de 6 m, pe care curgea apă din râul Cibin. Rostul acestuia a fost acela de a transporta piatră din cariera aflată la Gura Râului în Sibiul ce îşi începuse construirea unei noi cetăți[43]. Datele privitoare la acest canal sunt, în parte, contradictorii. Cert este că avea un port de încărcare în Gura Râului şi unul de descărcare la Sibiu, respectiv că ar fi fost finalizat în anul 1703. Utilizarea lui până la mijlocul secolului al XVIII-lea nu este certă dar există argumente pentru o astfel de supoziție. De lungul său, acesta ar fi avut 37 de puncte de triaj naval. Bărcile pentru transport erau încărcate cu piatră de carieră, pietriș şi nisip[44] (fig. 22) iar pe canal puteau naviga 30 de corăbii trase de cai în amonte, având şi 30 de locuri de ocolire[45].

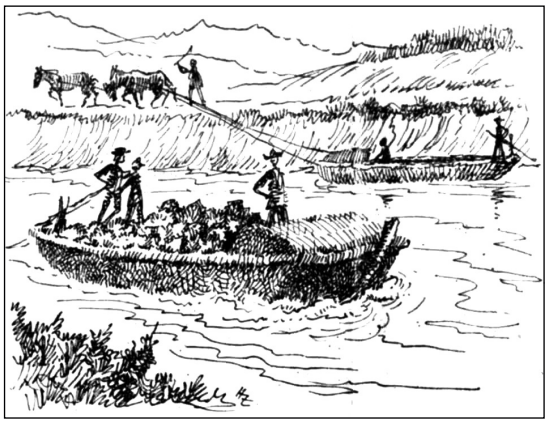

Fig. 22. Reconstituirea activității pe canalul Gura Râului – Sibiu (desen publicat la Czekelius 1976)

O hartă din anul 1702[46] ilustrează traseul acestui canal, realizat începând cu ieșirea râului din munți până la noua citadelă a Sibiului (fig. 23/1). De asemenea, sunt indicate carierele din care era exploatată piatră ce urma să ia drumul apei, una dintre cariere, („a doua carieră"), fiind marcată la poalele muntelui

40. Muntean, *Monografia*, 29-30.

41. Muntean, *Monografia*, 20, 22; Arsenie, *Gura Rîului*, 322.

42. Muntean, *Monografia*, 34; Arsenie, *Gura Rîului*, 38, 137, 321 (loc unde s-au dat lupte grele în timpul Primului Război Mondial). Atragem atenția aici şi asupra unui alt toponim, *Biserică*, ce nu are însă valoare istorico-religioasă (cu referire la vreun lăcaș de cult), întrucât Ioachim Muntean îl descrie ca o stâncă mare din care a crescut un brad, ca un „turn cu cruce", „numit de oameni *Biserică*" (Muntean, *Monografia*, 53).

43. Otto Czekelius, „Rund um den Großen Ring", *Neuer Weg* (Jg. 28 – 8467 vom 4. August 1976, S. 6ff. bis einschl. Jg. 28 – 4898 vom 10. September, 1976): 4-6. Traseul şi resturile acestei citadele sibiene au fost reconstituite de Răzvan Pop (Răzvan Pop, „Un repertoriu al monumentelor dispărute, construite în perioada habsburgică şi a Imperiului Austro-Ungar", *Brukenthal. Acta Musei* I.2 (2007): 245-247).

44. Vezi detalii privitoare la canal, la Czekelius, „Rund"; Claudiu Munteanu, Răzvan Pop, „Portul orașului Hermannstadt (Sibiu) din anul 1703", *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* XI (2014): 27-39.

45. Al. Dima, *Sibiu* (București: Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, 1940), 22; Pop, *Un repertoriu*, 247; Claudiu I. Munteanu, *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sibiu* (Sibiu: Editura Armanis, 2018), 88-89, nr. 89; Luca, Pinter, Georgescu, *Repertoriul*, 194, nr. 214.13.

46. https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/1089/

Măgureaua unde şi azi sunt vizibile urmele exploatării. Ductul acestui canal poate fi regăsit, de asemenea, pe hărțile militare din secolele XVIII-XIX, care îl consemnează cu numele de *Alter Kanal (Canalul Vechi)* (1769-1773 şi 1869-1870), *Landschanze (alter Graben)* (1869-1887).

Alte informații pot fi şi ele de folos. De pildă, la 1876, Carl Gooss consemna că nu se ştie originea canalului dar preciza că J. Ackner nu excludea ca acesta să fie roman[47]. Peste două decenii, Ioachim Muntean menționa că pe strada Lungă, la nr. 102-103, „pe lângă curtea lui Arsenie Tirștiu", exista un loc numit *Jgheaburile Nemților*, nume sub care erau desemnate niște jgheaburi de unde râul Cibin a fost deviat „printr-un iaz sau canal" spre *Câmpul cel Mare* şi de acolo spre Sibiu. Aici s-ar fi găsit şi cariera de unde piatra ruptă era transportată cu plutele pe canal. În memoria sătenilor s-au păstrat, de asemenea, şi două toponime relevante în legătură cu această lucrare tehnică. Unul dintre acestea este *Pe* Şanț / *Pe* Şanțuri[48], explicat prin faptul că pe acel loc se afla nu doar canalul pentru plute ci şi un iaz, ale cărui urme încă se mai vedeau la finele secolului al XIX-lea. Aici, pe la 1875, un localnic, Iacob Hanzu, a găsit un trunchi gros de stejar din această lucrare, bine păstrat, pe care l-ar fi transformat în troacă pentru fântână. Un alt toponim cules din hotarul comunei Gura Râului este *La Plute*[49] şi se leagă, evident, de aceeași lucrare hidrotehnică.

Fig. 23. Canalul Gura Râului-Sibiu pe o hartă din anul 1702 (1) şi detaliu cu marcarea carierei (C) (2) (https://maps.hungaricana.hu/en/OSZKTerkeptar/1089/)

Fig. 24. Urmele exploatărilor din cariera de la Gura Râului, vizibile la poalele nordice ale muntelui *Măgureaua* (captură după Google Earth). **Fig. 25.** Front de lucru în cariera de la Gura Râului (foto 2024)

Revenind la cariera de piatră din Gura Râului, în sprijinul localizării acesteia, principalul reper topografic îl oferă cartarea din 1702 în care exploatarea este figurată cu litera „C", în aval de la ieșirea din munți a râului Cibin, la poalele acestora (fig. 23/2). Cercetări de suprafață, desfăşurate în anii 2022-2023[50], au condus la identificarea pe teren a carierei de piatră, aflată la poalele nordice ale muntelui *Măgureaua*. La fața locului dar şi din fotografiile aeriene, se pot observa foarte bine fronturile de lucru în suprafețe regulate, săpate în trepte, sub formă de şiruri pe panta dealului. Arealul exploatat este sub forma unui poligon cu dimensiunile de cca. 500 x 150 m (fig. 24-27).

47. Gooss 1876, p. 279.
48. Muntean, *Monografia*, 12-13; Arsenie, *Gura Rîului*, 321.
49. Arsenie, *Gura Rîului*, 165.
50. Cercetări efectuate de autorii acestui studiu.

Fig. 26. Urme ale exploatăriilor din cariera de la Gura Râului, la poalele muntelui *Măgureaua* (aerofotografii 2024

Fig. 27. Urme ale exploatăriilor din cariera de la Gura Râului, la poalele muntelui *Măgureaua* (aerofotografie 2024)

Concluzii

Documentarea patrimoniului medieval, premodern şi modern al Gurii Râului, efectuată între anii 2018-2019[51] dar și ulterior, ne-a relevat realități diferite față de cele ilustrate în reglementările legale de până atunci (clasări în LMI și RAN ori în vechiul Plan Urbanistic General, elaborat în anul 2013). Pe de o parte, cel ştiut îndeobşte, din care nu lipsea „biserica veche, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva", pe de altă parte un patrimoniu cunoscut dar ignorat. Chiar dacă a doua biserică a satului considerăm că merită şi ea o protecție adecvată valorii sale şi rolului său în comunitate, atragem atenția îndeosebi asupra celor două obiective din secolul al XVIII-lea, a căror existență, deși probată, nu au stârnit un interes pe măsură şi nici un efort coerent de cartare, clasare, protejare: cariera de piatră, respectiv canalul de transportare a pietrei spre Sibiu. Dacă cel din urmă a intrat în atenția istoricilor de-a lungul timpului, cariera a rămas o „cenușăreasă" a temelor de istorie locală sau zonală. Tocmai de aceea identificarea sa pe teren, documentarea aerofotografică şi recuperarea cartografică de epocă constituie un suport documentar care face posibilă elaborarea pe viitor a unor abordări istorice ce trebuie gândite, desigur, în strânsă interdependență de cercetarea canalului navigabil Gura Râului – Sibiu.

Cumulat cu noile informații privitoare la potențialul arheologic, teritoriului comunei se reliefează astăzi ca unul mult mai conectat zonei din care face parte. Desigur, dacă ar fi să propunem noi direcții de investigare, cu certitudine ne-am îndrepta către zona montană a întinsului teritoriu al Gurii Râului, acolo unde o cercetare sistematică folosind mijloace moderne credem că ar fi în măsură măcar să schițeze adevăratul rol al muntelui în diferitele etape istorice şi să permită identificarea vechilor căi de comunicație care traversau versanții Carpaților în acest sector.

Bibliography

Arsenie, Dumitru I. *Gura Rîului. Sat din Mărginime* [Gura Rîului. A Village from Mărginime]. Sibiu: Editura Universității Lucian Blaga, 2000.

Berger, Albert. "Volkszählung in den 7 und 2 Stühlen, im Bistritzer und Kronstädter Distrikte vom Ende des XV. und Anfang des XVI. Jahrhunderts." *Korrespondentzblatt* XVII, no. 6 (1894): 49–59.

Burnichioiu, Ileana. *Biserica ortodoxă Cuv. Paraschiva din Gura Râului (Auendorf, Guraró). Secolele XV?-XIX* [The Orthodox Church of St. Paraschiva in Gura Râului (Auendorf, Guraró). 15th?-19th Centuries]. Manuscript, 2010.

Civlizația apei în Gura Rîului: micromonografie pentru încurajarea turismului [The Civilization of Water in Gura Rîului: A Micromonograph for Promoting Tourism]. Sibiu: Casa de Presă şi Editură Tribuna, 2015.

Czekelius, Otto. "Rund um den Großen Ring." *Neuer Weg* 28, no. 8467 (August 4, 1976): 4–6.

Dumitran, Daniel, Ana Dumitran, and Florean Adrian Laslo, eds. *"...virtuti decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...". Biserica românească din Transilvania în izvoarele statistice ale anului 1767* [„...virtuti decreti tollerantiae beneficia clero Graeci restituenda...". The Romanian Church in Transylvania in the Statistical Sources of 1767]. Alba Iulia: Editura Altip, 2009.

Fabini, Hermann. *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*. Vol. 1. Hermannstadt: Monumenta Verlag; Heidelberg: Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde e.V., 1998.

Ghişa, Ciprian. *Episcopia greco-catolică de Făgăraş în timpul păstoririi lui Ioan Lemeni 1832-1850* [The Greek-Catholic Diocese of Făgăraş during the Episcopacy of Ioan Lemeni, 1832–1850]. Vol. 1. Cluj-Napoca: Argonaut, 2008.

Gündisch, Gustav, Herta Gündisch, Konrad Gündisch, and Gernot Nussbächer. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Vol. VII (1474–1486). Bucharest: Editura Academiei Române, 1991.

Luca, Sabin Adrian, Zeno Karl Pinter, and Adrian Georgescu. *Repertoriul județului Sibiu* [Repertory of Sibiu County]. Sibiu: Editura Economică, 2003.

Miron, Greta. *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler şi enoriaşi (1697-1782)* [The Greek-Catholic Church in Transylvania. Clergy and Parishioners (1697–1782)]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2004.

Muntean, Ioachim. *Monografia economico-culturală a comunei Gurarîului* [The Economic and Cultural Monograph of the Gurarîului Commune]. Sibiu: Tiparul Institutului Tipografic, 1896.

51. Cu prilejul întocmirii studiului arheologic aferent Planului de Urbanism General al comunei.

Munteanu, Claudiu I. *Contribuții la repertoriul arheologic al județului Sibiu* [Contributions to the Archaeological Repertory of Sibiu County]. Sibiu: Editura Armanis, 2018.

Munteanu, Claudiu, and Răzvan Pop. "Portul oraşului Hermannstadt (Sibiu) din anul 1703" [The Port of the City of Hermannstadt (Sibiu) in 1703]. *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* XI (2014): 27–39.

Pop, Răzvan. „Un repertoriu al monumentelor dispărute, construite în perioada habsburgică şi a Imperiului Austro-Ungar" [A Repertory of Disappeared Monuments Built During the Habsburg Period and the Austro-Hungarian Empire]. *Brukenthal. Acta Musei* I, no. 2 (2007): 230–255.

Popa, Cristian Ioan, and Cristinel Plantos. "O incursiune în patrimoniul arheologic al comunei Gura Râului, județul Sibiu (I)" [An Incursion into the Archaeological Heritage of the Gura Râului Commune, Sibiu County (I)]. *Transilvania* no. 9 (2023): 86–96.

Porumb, Marius. *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII-XVIII* [Dictionary of Old Romanian Painting in Transylvania, 13th–18th Centuries]. Bucharest: Editura Academiei Române, 1998.

Rusu, Adrian A., coord. *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş* [Dictionary of Monasteries in Transylvania, Banat, Crişana, and Maramureş]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000.

Streza (Modi), Maria. *Cele trei paradigme feminine ale iconografiei creștine. Condiția feminității exprimată în decorul mural al bisericilor ortodoxe din județul Sibiu (sfârșit de secol XVIII și început de XIX)* [The Three Feminine Paradigms of Christian Iconography. The Condition of Femininity Expressed in the Mural Decorations of Orthodox Churches in Sibiu County (Late 18th and Early 19th Century)]. Doctoral dissertation abstract, Cluj-Napoca, 2019.